

Л. І. Шалієвська,
аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.96

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

L. Shaliievska,
Post-graduate student of the Department of Economics and Economic Security
Lviv State University of Internal Affairs

PENSION PROVISION: FOREIGN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

У статті обґрунтовано тенденції розвитку пенсійного забезпечення розвинутих країн — з одного боку, це збільшення активності населення до накопичень, що представлені різними фінансовими інструментами. З іншого боку — загострюються демографічні проблеми, які проявляються у старінні населення, міграційних процесах; зростанні обсягів пенсійних виплат у ВВП країни. Особливостями державного обов'язкового пенсійного забезпечення визначено такі: внески формуються як відсоток від заробітної плати або як фіксована величина; встановлюється кількість років сплати пенсійних внесків; існує перерозподіл навантаження між роботодавцем та працівником; право на пенсію визначається двома умовами — наявністю певного страхового стажу і досягненням пенсійного віку; відсутність будь-яких пільг для окремих категорій працівників як за розмірами внесків, що сплачуються, так і за умовами надання і виплати пенсій.

Проведено оцінку накопичувальних пенсійних фондів у зарубіжних країнах: активи цих фондів щорічно збільшуються; величина пенсій є достатньою, щоб зберегти рівень життя осіб похилого віку на рівні, який максимально наближений до обсягу передпенсійного доходу.

Many countries, even the most successful ones, under current conditions have problems with proper pension provision. In some countries such pensions are unfair and costly to both the state and the population, while other countries have developed such mechanisms and implemented reforms helping to overcome the problems of proper pension provision. The main purpose of the article is to analyze foreign experience in pension provision implementing and to substantiate the set of measures for domestic practice. The main objectives of the article are: to define the threats to the development of retirement benefits in developed countries; to find out the peculiarities of functioning of the first level of pension provision; to estimate the activity of accumulative pension funds and to ground the first steps for the Ukrainian pension system.

Various directional trends have been identified in the development of retirement provision in developed countries. On the one hand, there is an increase in the population's activity towards savings that are represented by various financial instruments. On the other hand, there are demographic problems in the world such as aging of the population, migration processes; increase in the amount of pension payments in the country's GDP. Each country has its own model of pension provision, which combines both solidarity and accumulation systems. As a result, a pensioner receives a pension from the state, a pension from the employer and a personal accumulated non-state pension.

These are the following specific features of state compulsory retirement provision: contributions are formed as a percentage of wages or as a fixed amount; at this level a minimum pension is provided only; the number of years of pension contributions is set; there is a redistribution of the workload between the employer and the employee; the right to a pension is determined by two conditions — the availability of certain periods of insurance and the reaching the retirement age. There are no privileges for certain categories of employees, both in terms of the amount of contributions paid and in the terms of provision and payment.

There is an estimation of accumulation pension funds in foreign countries made, which shows that: the assets of these funds increase annually; the amount of pensions should be sufficient to maintain

the standard of living of the elderly at the level close at most to the amount of pre-retirement income. There are motivational factors for the population in the world to take part in the accumulation system of pensions.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсія, старіння населення, накопичувальні пенсійні фонди, пенсійні виплати, пенсійні активи.

Key words: pension, pension provision, aging population, accumulative pension funds, pension payments, pension assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов, у багатьох країнах світу, навіть найуспішніших, виникають проблеми із належним пенсійним забезпеченням. У одних країнах таке пенсійне забезпечення є несправедливе, занадто дороге обходиться як державі, так і населенню, у інших — розроблені такі механізми, запроваджені такі реформи, які сприяють подоланню проблем належного пенсійного забезпечення. Загалом, держави по-різному намагаються забезпечити гідну старість своєму населенню: одні справляються із завданням краще, інші — гірше. Безумовно на забезпечення пенсією у будь-якій країні впливає сукупність чинників: рівень економічного розвитку країни, стандарти заробітної плати, наявність та розвиненість фінансових інструментів для здійснення пенсійних накопичень, пенсійне законодавство.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми пенсійного забезпечення гостро обговорюються між відомими науковцями. Розглядаються різні проблеми функціонування цього виду забезпечення: фінанси пенсійного забезпечення (І.Я. Чугунов [1], О.В. Насібова), оцінка пенсійного забезпечення та напрями її реформування та подальшого функціонування (І.О. Корчинський [2]), а також зарубіжний досвід проведення пенсійних реформ (Петрушка О.В., Баніт Ю.В. [3]).

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Основними цілями статті є: визначення загроз у розвитку пенсійного забезпечення розвинутих країн; особливостей функціонування першого рівня пенсійного забезпечення; оцінювання діяльності накопичувальних пенсійних фондів та обґрунтування першочергових кроків для української системи пенсійного забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У світі найефективнішою є багаторівнева система пенсійного забезпечення шляхом сплати податків, заощадження грошей, а також солідарна система. Вибір цих способів пенсійного забезпечення у кожній країні здійснюється по-різному і залежить, найперше, від особливостей розвитку країни, а також від специфічних поглядів на роль держави у забезпеченні соціального захисту населення.

У розвитку пенсійного забезпечення спостерігаємо різнонаправлені тенденції — з одного боку, це збільшення активності населення до накопичень, які представлені різними фінансовими інструментами. Так, рівень добробуту населення у розвинутих країнах зростає, зокрема вартість фінансових активів у світі у 2014 р. зросла на 7,1%. Таке зростання забезпечується за ра-

хунок збільшення активності населення в частині накопичень, зокрема найбільше спостерігається в країнах Азії та Америки [4, с. 28].

З іншого боку, у світі загострюються демографічні проблеми, які проявляються у старінні населення, міграційних процесах, що, безумовно, впливає на роль держави у розвитку пенсійного забезпечення.

Основна загроза полягає у старінні населення, що призводить до посилення залежності пенсіонерів від працюючих. У більшості країн світу старіння населення викликає велике занепокоєння та є серйозним фінансовим навантаженням на економіку країни. Так, у Європі в 2013 році на чотири працівника припадав один пенсіонер, за прогнозами — до 2060 року кількість працюючих, що припадатиме на одного пенсіонера, зменшиться до двох. В Україні ситуація ще гірша: у 2014 році співвідношення між працюючими та пенсіонерами було один до одного, до 2050 року на одного працюючого припадатиме 1,2 пенсіонери.

Ця серйозна загроза підтверджується наведеними статистичними даними у таблиці 1 щодо збільшення середньої тривалості життя населення у різних країнах, що впливає на збільшення тривалості періоду виплати пенсій.

Представлені дані засвідчують, що очікуване збільшення середньої тривалості життя призводить до підвищення відповідальності держави перед населенням — зростає тривалість виплат з настанням пенсійного віку громадян. Збільшення тривалості життя, у свою чергу, призводить до старіння нації, внаслідок чого частина доходів молодого покоління використовується на користь існуючих пенсіонерів.

"Ще одна проблема — у розвинених країнах існує досить вагома питома частка пенсіонерів, що вважаються бідними (рис. 1). Під поняттям "бідне населення" розуміється населення із доходами, що нижчі, ніж 50% середнього доходу по країні. В Україні, так само як і в інших країнах світу "бідного населення" стільки ж, скільки у багатьох розвинених країнах світу. Так, у Ізраїлі — 24%, Швейцарії — 23%, США — 22%, Україні — 21%, Італії, Німеччині, Угорщині — 9%, Польщі — 8% [7].

Ще одна загроза, яка має негативний вплив вже на економічну безпеку країн — співвідношення пенсійних виплат до ВВП у більшості країн досягло критичного значення. Зокрема у багатьох країнах (Франції, Німеччині, Польщі) співвідношення видатків на пенсії до ВВП перевищило 10%, що негативно впливає на економіку країн. Згідно із статистичними даними Міжнародної організації праці очікується, що відсоток ВВП, який витрачається на здійснення виплат по державному пенсійному страхуванню у більшості країн світу буде збільшуватися і до 2050 року становитиме близько 15%

від загального обсягу ВВП цих держав [8]. Тому держави у різний спосіб розвивають багаторівневість пенсійного забезпечення, зокрема у багатьох країнах приватні видатки на пенсії є порівнюваними з державними видатками на такі цілі.

Ці загрози впливають на постійні зміни у системі пенсійного забезпечення. Основні напрями таких змін, що найчастіше спостерігаються є такими:

- збільшення пенсійного віку;
- стимулювання більш пізнього виходу на пенсію;
- зростання відрахувань до державних пенсійних фондів;
- відмова від індексації пенсій (у країнах, де індексація існує) та запровадження механізму індивідуального перерахунку пенсій;
- 5. стимулювання накопичень у недержавних пенсійних фондах та одночасне зниження видатків на управління пенсійними активами.

У кожній країні, сформована власна модель пенсійного забезпечення, яка поєднує як солідарну, так і накопичувальну системи. Як результат, пенсіонер отримує пенсію від держави, пенсію від роботодавця, особисту накопичену недержавну пенсію.

У кожній країні функціонує перший рівень пенсійного забезпечення — державне обов'язкове пенсійне забезпечення, внески формуються як відсоток від заробітної плати і кожна країна встановлює своє значення або як фіксована величина. На цьому рівні держава забезпечує лише мінімальну пенсію. Це засвідчують дані частки витрат пенсійного фонду у ВВП країни. У 2015 р. витрати пенсійного фонду до ВВП країни становили, в середньому у країнах ЄС 11,2%.

У таких країнах, як Данія, Фінляндія, Норвегія і Швеція, Нідерланди, Швейцарія та більшості англосаксонських держав (за винятком США) запроваджено пенсійне забезпечення, яке гарантує мінімальний дохід у фіксованій величині. При цьому джерелом пенсійних виплат слугують податкові надходження до бюджету цих країн. Часто такий спосіб пенсійного забезпечення називають способом "фіксованої ставки", переважно фінансується за рахунок податків, що забезпечує основний дохід незалежно від зарплати або сплачених внесків.

На відміну від згаданих країн, в інших європейських державах (Німеччині, Австрії, Бельгії, Франції, Італії, Іспанії), а також у США пенсійне забезпечення розвивалося за принципами соціального страхування. В таких умовах пенсії були призначені для заміщення втраченого заробітку, а джерелом їх виплати стали страхові внески працівників і роботодавців. Тобто забезпечення, головним чином, здійснюється за рахунок внесків на соціальне забезпечення, а пенсії залежать від попереднього заробітку (при цьому зберігається мінімальна пенсія).

Аналіз встановлених внесків на державне пенсійне страхування представлений у таблиці 2. Слід зазначити, що лише в двох європейських державах тариф на державне пенсійне страхування перевищує 30%: в Італії — 32,7% та в Нідерландах — 31,1%.

У багатьох країнах встановлюється кількість років сплати пенсійних внесків для отримання мінімальної

Таблиця 1. Прогноз збільшення тривалості життя населення у деяких країнах світу

Країни	2020 р.		2030 р.		Прогноз збільшення частки населення старше 65 років до працездатного населення, %	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	2020 р.	2030 р.
Німеччина	78	83	79	84	35,5	47,6
Франція	79	85	81	86	33,9	40,9
Великобританія	78	82	79	84	28,9	33,6
США	78	82	79	83	24,9	31,7
Нідерланди	79	83	80	84	30,8	39,8
Данія	77	82	78	83	31,8	37,5
Польща	73	81	74	82	27,2	34,7
Україна	65	75	67	76	25,2	31,2

Джерело: складено автором на основі даних [5; 6].

Таблиця 2. Внески на державне пенсійне страхування, %

Країна	Величина внеску		
	разом	роботодавці	наймані працівники
Австрія	22,8	12,55	10,25
Бельгія	16,36	8,86	7,5
Греція	20,92-23,12	14,25	6,67-8,87
Іспанія	28,3	23,6	4,7
Італія	32,7	23,81	9,19
Німеччина	19,9	9,95	9,95
Норвегія	21,9	14,1	7,8
Польща	19,52	9,76	9,76
Португалія	24,4	16,7	7,7
Словаччина	24,0	17,0	7,0
Угорщина	26,5	18,0	8,5
Франція	24,0	17,45	6,55
Чехія	28,0	21,5	6,5
Швеція	18,5	16,0	2,5

Джерело: [3].

пенсії від держави: у Словенії, Туреччині, Іспанії, Португалії — 15 років; Італії, Угорщині — 20 років; Польщі — 25 років; Бельгії, Аргентині — 30 років; Чехії — 35 років. Варто наголосити, що для окремих категорій населення застосовують або дещо вищий тариф, або нижчий.

Ще одна особливість з представлених даних — у низці країн існує перерозподіл навантаження між роботодавцем та працівником. Це здійснюється з метою посилення мотивації в економічних суб'єктів до участі у державному пенсійному забезпеченні. Серед представлених країн є й такі, у яких внески на однаковому рівні встановлені як для роботодавців, так і найманих працівників. Тобто участь роботодавців та працівників відбувається практично на паритетних засадах. На нашу думку, основними перевагами такого механізму є: посилення особистої відповідальності кожної особи за свій майбутній пенсійний захист, збільшення активності учасників системи пенсійного забезпечення.

У більшості розвинених країн право на пенсію визначається двома умовами — наявністю певного страхового стажу (тобто тривалістю виплати страхових внесків) і досягненням пенсійного віку. Для початку виплати пенсії часто необхідно, як мінімум, мати 10-15-річну участь у схемі відповідними внесками. Так, Конвенція Міжнародної організації праці № 102, а також Конвенція № 128 (1967 р.) з питань пенсії за інвалідністю, за віком і внаслідок втрати годувальника, передбачають, що зменшена ставка виплати має діяти вже після завер-

Таблиця 3. Обсяги активів пенсійних фондів у країнах-лідерах, млрд дол.

Країни	1997 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.	2017 р.
США	7,893	15,330	16,848	21,708	25,411
Японія	1,901	3,002	3,166	2,693	3,054
Велика Британія	1,050	2,686	2,879	3,272	3,111
Канада	436	1,209	1,421	1,611	1,769
Нідерланди	365	1,058	1,252	1,415	1,568
Швейцарія	294	539	736	788	906
Австралія	193	1,086	1,476	1,548	1,924

Джерело: складено автором на основі даних [9].

шення 15 років внесків або трудової діяльності.

У більшості країн законодавство встановлює найменший дозволений страховий стаж, що дає право на пенсію: У Швейцарії — один рік, Великобританії і Норвегії — три роки, США — вісім, у більшості країн Західної Європи — 15 років, Японії — 20 років. Такий стаж дає право на мінімальну пенсію. Наприклад, для Данії ще починаючи з кінця 60-х років ХХ ст. законодавством передбачено, що всі громадяни країни при досягненні 67 років одержують пенсію, сума якої не залежить від стажу, рівня попереднього заробітку і є за розміром однаковою для усіх.

Для одержання максимальної пенсії страховий стаж повинен бути: в Італії і Норвегії — 40 років, Австрії — 45, Швейцарії — 44 роки. Відповідно до згаданих Конвенцій Міжнародної Організації Праці, розмір пенсії має бути не менше 40% від середнього заробітку і 45% від середнього заробітку, при наявності 30 років внесків, а також 20 років проживання в країні — при схемі соціальної допомоги або схемі універсальних виплат.

У Бельгії, Німеччині, Японії, Великій Британії та деяких інших країнах розмір пенсій розраховується за весь період роботи, у Франції — за 10 найбільш сприятливих років роботи, в Австрії — за 5 років, у Канаді — за 1 рік, у США — за 25 років за вибором працівника з 30 років його трудового стажу.

Ще одна особливість — у західноєвропейських країнах при зміні місця роботи пенсійні рахунки цілком зберігаються і переводяться на нове місце роботи працівників. У США в такому разі працівник може зберегти лише 50% від суми нагромадженого пенсійного рахунку, якщо він до виходу з компанії працював у ній 10 років. Увесь нагромаджений пенсійний рахунок зберігається, коли його стаж перевищує 15 років.

Оцінюючи зарубіжний досвід, необхідно вказати й на таку ознаку — для всіх розглянутих систем обов'язкового пенсійного накопичення відсутні які-небудь пільги для окремих категорій працівників, як за розмірами внесків, що сплачуються, так і за умовами надання і виплати. Лише у професійних пенсійних системах (як обов'язкових, так і добровільних) пенсійний вік може встановлюватися нижче за вік, прийнятий для усіх осіб. При цьому розміри таких пенсій цілком залежать від величини внесків, що спрямовуються на ці цілі.

Більшу частину пенсій у зарубіжних країнах особи формують за накопичувальним принципом. Накопичувальні пенсійні фонди активно почали створюватися в кінці 80-х років, початку 90-х років ХХ ст., за досить короткий час успішно вирішили проблеми пенсійного забезпечення громадян та акумулювали довгострокові інвестиційні ресурси великих обсягів, які активно пра-

цюють на національну економіку — використовуються на розвиток реального сектору економіки, соціальної інфраструктури та економічного зростання загалом.

Світові пенсійні активи накопичувальних фондів найбільших ринків світу щорічно збільшуються, особливо активно за останні 10 років. На кінець 2014 р. становили 36,2 трлн дол. Така сума відповідає 83% сукупного ВВП цих країн. Серед країн лідерами є: США, у яких на кінець 2014 року обсяг пенсійних активів становив 22 трлн дол.; Велика Британія — 3,31 трлн дол.; Японія — 2,86 трлн дол.; Австралія — 1,68 трлн дол.; Канада — 1,53 трлн дол.

У 2017 р. активи накопичувальних фондів склали вже 41,355 трлн дол. Найбільшими вони є у США, Великій Британії, Японії, Австралії, Канаді. У окремих країнах обсяги пенсійних активів перевищують валовий внутрішній продукт. Так, у Нідерландах співвідношення пенсійних активів і ВВП у 2017 р. виявилось найбільшим і становило 194% (у 2014 р. — 165,5). У США воно дорівнювало у 2017 р. 131% (у 2014 р. — 127%), у Швейцарії — 133% (121,2% у 2014 р.), у Великій Британії — 121% (у 2014 р. 116,2%), в Австралії — відповідно 138% (у 2014 р. — 113%). Більша детальна інформація щодо обсягів активів накопичувальних пенсійних фондів у країнах-світових лідерах представлена у таблиці 3.

На нашу думку, основними позитивними властивостями накопичувальної системи пенсійного забезпечення є спроможність посилити мотиваційні чинники населення до участі. У цій системі наявний набагато тісніший зв'язок між здійсненими внесками та одержаними пенсійними виплатами, аніж у солідарній пенсійній системі. Крім цього, накопичувальна пенсійна система служить потужним регулятором фінансової системи та ринку інвестиційних ресурсів в країні.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду пенсійного забезпечення у країнах передбачає, що величина пенсій має бути достатньою, щоб зберегти рівень життя осіб похилого віку на рівні, який максимально наближений до обсягу передпенсійного доходу. Загалом, за обсягом і якістю споживання ця мета досягається.

У більшості розвинених країн пенсійний дохід становить приблизно 50% від середньої заробітної плати по країні. Так, в Італії пенсія становить 49% від заробітної плати (ця країна також витрачає найбільшу частку ВВП на утримання пенсіонерів), Швеції — 54%, Німеччині — 46%, Франції — 56%, Бельгії — 63%, Іспанії — 34%, Австрії і Данії — 40%, Японії — 54%, Нідерландах — 39%, Канаді — 33%, Великій Британії — 23%, США і Австралії — 30%, Ірландії — 25%. Низький показник — 23% від заробітної плати — у Великій Британії пояснюється тим, що пенсіонери більшу частину своєї пенсії одержують через розвинену систему приватних пенсійних фондів.

Проведений аналіз пенсійного забезпечення у низці зарубіжних країн дозволяє зробити такі висновки для вітчизняної системи пенсійного забезпечення:

1. Кожна країна здійснювала і здійснює реформи у пенсійному забезпеченні, що викликано демографічними, економічними, соціальними та політичними чинниками. Так, Світовий банк розробив критерії оцінювання пенсійної реформи:

— Чи реформа спрямована на досягнення цілей пенсійного забезпечення, зокрема, чи сприяє ефективному перерозподілу доходів?

— Чи макроекономічне та податкове середовище сприятливе для реалізації такої реформи?

— Як адміністративна реформа впливатиме на багаторівневу пенсійну систему?

— Чи розроблені законодавчі зміни щодо запровадження регулятивних і наглядових інституцій для управління накопичувальною складовою пенсійного забезпечення?

Тому в Україні, з одного боку, можливий вплив пенсійної реформи на економічне зростання потребує додаткових досліджень вже зараз — на етапі підготовки до впровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення.

З іншого боку, на поточному етапі пенсійної реформи питання перерозподілу та закріплення регулюючих функцій є важливим та потребує значної уваги на державному рівні. Питання адміністративних витрат необхідно врегулювати ще до початку функціонування обов'язкового накопичувального рівня пенсійного забезпечення, тому що існуючі обмеження мають занадто високий рівень.

2. Аналіз встановлених внесків на державне пенсійне страхування у низці європейських країн дає змогу зробити висновок про те, що в нашій державі відсутні резерви його збільшення в майбутньому з огляду на те, що це погіршить конкурентоспроможність вітчизняної економіки. Крім цього, можливе підвищення внесків на державне страхування призведе до зростання нелегальної зайнятості та неофіційної виплати заробітної плати. Внескам, що перераховуються на державне пенсійне страхування, належить найбільше значення у складі нарахувань на фонд оплати праці в Україні. При цьому наявне фіскальне навантаження на фонд оплати праці слугує важливим чинником тінізації заробітної плати.

Досвід розвинутих країн переконує, в Україні важливо змінити структуру внесків на пенсійне забезпечення, що передбачає збільшення навантаження на працюючих осіб і зменшення навантаження на роботодавців. Це буде сприяти розвитку накопичувального пенсійного забезпечення на індивідуальних рахунках.

3. В Україні вкрай необхідне запровадження недержавного пенсійного забезпечення як одного із ключових елементів пенсійного забезпечення громадян. Це дасть змогу накопичувати персональні пенсії та реально підняти рівень пенсійного забезпечення. У розвинутих країнах недержавні пенсійні фонди є важливим соціальним інститутом, який характеризується високим рівнем довіри до них. Їх діяльність чітко регулюються в країнах, стимулюється та удосконалюється. Зокрема Організація економічного співробітництва та розвитку ухвалила Рекомендації щодо управління пенсійними фондами. Кожен пенсійний фонд має мати орган управління або адміністратора, який би відповідав за адміністративне управління фондом, а також брав відповідальність за виконання умов пенсійних контрактів та захист інтересів учасників пенсійного забезпечення.

Література:

1. Чуగుнов І.Я. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія. — Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. — 248 с.

2. Корчинський І.О. Вдосконалення пенсійного забезпечення населення: монографія. — Львів: Ліга-Прес, 2015. — 172 с.

3. Петрушка О.В. Баніт Ю.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. Наука й економіка. — 2015. — № 1. — С. 19—27.

4. Рівень добробуту населення планети зростає: чиста вартість фінансових активів перевищила 100 трлн євро. Страхова справа. — 2015, № 3. — С. 28—29.

5. Pensions: International Experience. URL: http://www.finrep.kiev.ua/download/pensprovision_international_exp

6. Public sector pensions: Rationale and international experiences. URL: <http://www.qfinance.com/insurance-markets-white-papers/public-sectorpensions-rationale-and-international-experiences/46>

7. Світовий досвід пенсійного забезпечення. Порівнюємо з Україною. URL: <http://www.taslife.com.ua/world-pension.html>

8. Social Security Programs Throughout the World. URL: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update

9. Thinking Ahead Institute Global pension assets study 2018. URL: <https://www.willistowerswatson.com/-/media/WTW/Images/Press/2018/01/Global-Pension-Asset-Study-2018-Japan.pdf>

References:

1. Chuhunov, I. Ya. (2017), *Finansu pensiy-nogo zabezpechennya* [Funds for pension provision], Kyiv, Ukraine.

2. Korchynskyy, I.O. (2015), *Vdoskonalennya pensiy-nogo zabezpechennya nasele-nnya* [Improvement of pensions of the population], Liga Pres, Lviv, Ukraine.

3. Petrushka, O.V. and Banit, Yu.V. (2015), "The experience of reforming pension systems in foreign countries and its implementation in Ukraine", *Nauka i ekonomika*, vol. 1, pp. 19—27.

4. Strakhova sprava (2015), "The welfare of the planet's population is growing: the net financial assets exceeded 100 trillion euros", *Strakhova sprava*, vol. 3, pp. 28—29.

5. Finrep (2016), "Pensions: International Experience", available at: http://www.finrep.kiev.ua/download/pensprovision_international_exp (Accessed 10 Jan 2019).

6. QFinance (2016), "Public sector pensions: Rationale and international experiences", available at: <http://www.qfinance.com/insurance-markets-white-papers/public-sectorpensions-rationale-and-international-experiences/46> (Accessed 10 Jan 2019).

7. TAS life (2018), "World experience of retirement provision. Comparison with Ukraine", available at: <http://www.taslife.com.ua/world-pension.html> (Accessed 10 Jan 2019).

8. Social Security (2018), "Social Security Programs Throughout the World", available at: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update (Accessed 10 Jan 2019).

9. Willis Towers Watson (2018), "Thinking Ahead Institute Global pension assets study 2018", available at: <https://www.willistowerswatson.com/-/media/WTW/Images/Press/2018/01/Global-Pension-Asset-Study-2018-Japan.pdf> (Accessed 10 Jan 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2019 р.